

**До спеціалізованої вченої ради Д 26.236.02
Інституту держави і права ім. В. М.
Корецького НАН України
01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4**

ВІДГУК

офіційного опонента Загиней-Заболотенко Зої Аполлінаріївни
на дисертацію **Артюхової Валерії Володимирівни** на тему:
«Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Актуальність теми дослідження. Хуліганство – найбільш поширений злочин проти громадського порядку. Як стверджується у роботі, відсоткове співвідношення кількості хуліганств до інших злочинів проти громадського порядку та моральності складає 64,20% (с. 133). На сьогодні відповідний склад кримінального правопорушення набуває нових форм. Хуліганські дії можуть бути вчинені як у побуті (так зване побутове хуліганство), так і в різноманітних громадських місцях (наприклад, на сьогодні поширеним явищем є так зване спортивне хуліганство), що може свідчити про різний ступінь суспільної небезпеки вчиненого.

Ураховуючи те, що хуліганство має давню історію, у кримінально-правовій та кримінологічній науці дослідження відповідного складу кримінального правопорушення є доволі потужним. Окрім того, внесок у вивчення вказаного питання зробила й судова практика, напрацювавши стандарти оцінних понять, що використовуються на сьогодні як маркери для ідентифікації вчиненого правопорушення саме як кримінально караного хуліганства (зокрема, стосовно понять «винятковий цинізм», «особлива зухвалість», «мотив явної неповаги до суспільства»); правила кваліфікації хуліганських дій; особливості розмежування з суміжними складами кримінальних правопорушень та відмежування від дрібного хуліганства.

Здавалося б, що нового може сказати авторка, яка обрала для дослідження таку розроблену тему наукового вивчення? Однак ознайомлення з текстом дисертації дає підстави ствердно сказати: якісно нове пізнання кримінально-правових та кримінологічних проблем протидії хуліганство відбулося. Як вказує у вступі до праці В. В. Артюхова, наукову нішу було знайдено у частині характеристики юридичних ознак цього кримінального правопорушення, кримінально-правової кваліфікації відповідних дій, розмежування злочину і

кримінального проступку, розроблення дієвих напрямів запобігання хуліганству в Україні.

Тема дисертації актуалізована авторкою також і законодавчими новелами (01.07.2020 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018, яким внесено до КК України категорії «кримінальне правопорушення» та «кримінальний проступок»), а також діяльністю робочої групи з питань розвитку кримінального права, яка працює над створенням нового КК України.

Тема дисертації відповідає, зокрема: Національній стратегії у сфері прав людини (затверджена Указом Президента України від 25.08.2015, № 501); Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р); Стратегії розвитку наукових досліджень НАПрН України на 2016–2020 роки (затверджена постановою загальних зборів НАПрН України від 03.03.2016). Дослідження виконано у межах теми науково-дослідної роботи відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України «Проблеми підвищення ефективності кримінальної юстиції України» (I кв. 2017 р. – IV кв. 2019 р., номер державної реєстрації 0117U002703).

Вказане вище засвідчує, що тема, присвячена проблемам кримінально-правового та кримінологічного пізнання хуліганства, обрана для дослідження В. В. Артюховою, є актуальною та своєчасною.

Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація В. В. Артюхової ґрунтується на комплексному, системному підході, характеризується належним рівнем наукових узагальнень. У праці застосовуються такі *методи* дослідження, як діалектичний, історичний, порівняльно-правовий, догматичний, соціологічний, статистичний, методи дедукції та індукції, аналізу і синтезу, лінгвістичного тлумачення.

Емпіричну базу дослідження, як зазначено у Вступі дисертації, становлять результати вибіркового узагальнення матеріалів 400 архівних кримінальних проваджень за ст. 296 КК України, розглянутих судами України протягом 2010 – 2018 рр.; узагальнені дані опитування 296 працівників поліції та 55 суддів місцевих загальних судів міст Києва та Харкова; практика ЄСПЛ; узагальнення судової практики, здійснені Верховним Судом України, Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ; статистична звітність за 2010–2019 рр. Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України та інших відомств.

Засвідчую, що вказаний емпіричний матеріал вдало використовується В. В. Артюховою для ілюстрації теоретичних положень, що висвітлюються у її науковій праці.

Основні теоретичні та практичні висновки, сформульовані в дисертації, відображено в 16 наукових публікаціях, з яких: 5 статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, 1 стаття – в зарубіжному виданні, 10 – тези виступів на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах.

Структура дисертації характеризується логічністю викладення матеріалу, що дозволило дисертантці послідовно розглянути всі окреслені питання. Наукове дослідження складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають у себе десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 301 сторінка, із них основний текст – 215 сторінок, список використаних джерел (463 найменування) – 38 сторінок, 9 додатків – 48 сторінок.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає в тому, що у праці В. В. Артюхової сформульовано теоретично обґрунтовані і практично значущі висновки щодо кримінально-правового та кримінологічного пізнання хуліганства.

До положень дисертації, які, мають елементи новизни, належать, зокрема, такі результати дослідження.

Вперше:

1) висунуто й обґрунтовано наукову гіпотезу: хуліганства без суспільно небезпечних наслідків не буває; запропоновано нову редакцію ч. 1 ст. 296 КК України, відповідно до якої склад хуліганства є матеріальним, а також доповнити статтю приміткою;

2) виявлено законодавчу прогалину щодо відсутності складів злочину або кримінального проступку (чи адміністративного правопорушення) за умисне знищення або пошкодження майна у розмірі меншому, ніж передбачено ст. 194 КК України (великий або особливо великий розмір);

3) сформовано типовий віктимологічний портрет жертви хуліганства – чоловік віком від 19 до 30 років, громадянин України, українець, неодружений, з вищою або незакінченою вищою освітою, офіційно працевлаштований, не схильний до вживання алкогольних напоїв, зі злочинцем не знайомий; перед вчиненням злочину поводить себе нейтрально, під час посягання – активно вчиняє дії, спрямовані на припинення злочину, у подальшому – звертається до правоохоронних органів;

4) обґрунтовано перспективний напрям протидії аналізованому кримінальному правопорушенню – душпастирська діяльність, особливо у взаємодії з інститутом пробації;

удосконалено:

5) кримінально-правове визначення поняття громадського порядку, під яким запропоновано розуміти сукупність охоронюваних КК України суспільних відносин, які характеризуються тим, що вони: закріплені у нормах права та історично сформованих нормах моралі; уособлюють культурні, моральні та естетичні соціальні норми, які визначають правила поведінки людей у таких сферах діяльності, як побут, виробництво, дозвілля, сім'я, спорт, охорона здоров'я; є виразником нормального стану стосунків між людьми, належного ставлення до здоров'я осіб, державної, комунальної, приватної чи іншої форми власності;

б) наукове розуміння мети досліджуваного складу кримінального правопорушення, яку запропоновано визначити як ствердження винуватим свого патологічного «Я», на шкоду іншим людям, інтересам громади, суспільства, держави; додатково аргументована хибність ототожнення зазначеної мети з обов'язковими ознаками цього складу кримінального правопорушення – мотивом (явна неповага до суспільства) та діями, що мають своїм результатом грубе порушення громадського порядку;

7) кримінологічний портрет особи злочинця-хулігана;

8) розуміння заходів: загальносоціального запобігання хуліганству (виховання молоді, зменшення рівня вживання алкогольних напоїв населенням, підвищення організації дозвілля та зайнятості населення, вирішення соціальних проблем села, обмеження поширення інформації, що пропагує насильство і жорстокість, покращення якості роботи національної поліції, посилення громадського контролю у сфері охорони громадського порядку); спеціально-кримінологічного запобігання аналізованому кримінальному правопорушенню, який включає й індивідуальні заходи запобігання (своєчасне виявлення потенційних хуліганів, профілактична робота з такими особами, правові та інформаційні заходи, виявлення топографії хуліганства, використання технічних засобів у правоохоронній діяльності);

дістали подальшого розвитку:

9) загальна кримінологічна характеристика хуліганства за кількісно-якісними показниками (рівень (злочинності та судимості), динаміка, структура, «ціна злочину», географія злочину), латентність, особистість злочинця;

10) ключовий фактор формування мотивації хуліганської поведінки, яким є негативні особистісні риси хуліганів, що відображають стійкі індивідуальні властивості (агресивність, імпульсивність, егоїзм, негативізм, фанатизм);

11) основні умови вчинення хуліганства – суб'єктивні (недоліки виховання, схильність до вживання алкогольних напоїв, неорганізованість дозвілля та безробіття) та об'єктивні (тотальна пропаганда ЗМІ культу насильства і жорстокості, вади в діяльності органів кримінальної юстиції, відсутність дієвих допоміжних громадських формувань з охорони правопорядку, нерідко – провокаційна поведінка потерпілих, урбанізація).

Положення та висновки, сформульовані в дисертації, окрім теоретичного, мають також **практичне значення** і можуть бути використані у таких сферах:

– *науково-дослідній* – для подальшого вивчення теоретичних проблем кримінально-правової та кримінологічної протидії кримінальним правопорушенням проти громадського порядку загалом та хуліганства зокрема;

– *освітній* – під час підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників, викладання кримінального права, кримінології у вищих навчальних закладах юридичного спрямування та на юридичних факультетах вишів;

– *нормотворчій* – для подальшого вдосконалення КК України та інших нормативно-правових актів¹;

– *правозастосовній* – під час вирішення проблемних питань кваліфікації хуліганства та суміжних кримінальних правопорушень, а також у процесі вивчення та узагальнення судової практики судами України (акт впровадження результатів дисертації в діяльність Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.11.2015 № 223-2276/0/4-15).

Вивчення дисертації показує **достатню апробацію** основних положень, висновків та пропозицій наукового дослідження, які викладені в роботі та рекомендовані для використання у науково-дослідній і практичній діяльності правоохоронних органів та суду. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки і рекомендації були оприлюднені та обговорені у виступах дисертантки на наукових заходах.

В авторефераті викладені основні положення дисертаційної роботи. Дисертація та автореферат відповідають вимогам МОН України. За своїм змістом *автореферат є ідентичним основним положенням тексту дисертаційного дослідження*.

Зміст дисертації та її завершеність. У цілому науковий рівень рецензованої роботи дозволяє надати виключно позитивну оцінку змісту дисертації, визнати її завершеною науковою працею, яка характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в кримінально-правову та кримінологічну науку.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами з дотриманням системного викладення матеріалу. Робота написана державною мовою, стиль викладення матеріалу – науковий, літературний. Текст дисертації позбавлений граматичних та орфографічних помилок, а також технічних недоліків.

Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються послідовністю, аргументованістю і завершеністю.

¹ Хочу підкреслити надзвичайно влучні та лаконічні формулювання моделі норми про хуліганство, які запропонувала В. В. Артюхова

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, акцентую увагу на окремих суперечностях, спірних положеннях, які, на мою думку, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації.

Пропоную до розгляду та наукової дискусії, зокрема, такі зауваги.

1. Авторська дефініція поняття «хуліганський мотив»: «крок уперед чи крок назад?».

Одним із положень новизни дисертації є вдосконалення визначення поняття «хуліганський мотив», під яким авторка пропонує розуміти сформовану на підставі антисоціальної установки особистості, а також під впливом зовнішніх чинників спонуку суб'єкта кримінального правопорушення, яка характеризується зневажливим ставленням до існуючих у суспільстві норм поведінки і моралі та проявляється зовні у деструктивних, особливо нахабних діях, наслідком яких є порушення громадського порядку (пункт № 8).

Поняття «хуліганський мотив» у диспозиції ч. 1 ст. 296 КК України не використовується. У ній лише вказується на мотив явної неповаги до суспільства, який як у теорії кримінального права, так і в судовій практиці іменується «хуліганським».

На сьогодні існує єдина та усталена судова практика стосовно розуміння хуліганського мотиву. Наприклад, за обставинами справи ОСОБА_2, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись неподалік магазину, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, загальноприйнятих норм моралі та поведінки, що супроводжувалися особливою зухвалістю, безпричинно завдав один удар кулаком руки в обличчя ОСОБА_6, спричинивши йому фізичний біль. Продовжуючи свої злочинні дії на вчинення хуліганства, ОСОБА_2 після завдання удару ОСОБА_6 безпричинно умисно завдав один удар кулаком руки в обличчя ОСОБА_3, який підійшов до вказаних осіб з метою припинення хуліганських дій, внаслідок чого останній упав на землю, вдарившись головою об дерев'яний піддон, що знаходився біля металевого кіоску вищевказаного магазину, чим заподіяв тяжке тілесне ушкодження, яке 04.09.2015 спричинило смерть ОСОБА_3.

Дії ОСОБА_2 у частині вчинення хуліганських дій було кваліфіковано за ч. 1 ст. 296 КК України.

Адвокатом з-поміж іншого оскаржувалося судове рішення у частині наявності хуліганських мотивів у діях обвинуваченого.

Водночас Верховний Суд, переглядаючи рішення місцевого та апеляційного судів, у постанові від 10.11.2020 у справі № 442/66/16-к (провадження № 51-475 км18) визнав доведеним наявність хуліганського мотиву, описавши його у такий спосіб:

Одночасно не знайшли свого підтвердження доводи сторони захисту про те, що у ОСОБА_2 не було мотиву дій – вираження явної неповаги до суспільства. Неповага до суспільства – це прагнення показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, самоутвердитися за рахунок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі. Вказана неповага має бути явною. Це означає, що неповага до суспільства є очевидною, безсумнівною як для хулігана, так і для очевидців його дій.

Хоч хуліганські дії нерідко супроводжуються фізичним насильством і заподіянням тілесних ушкоджень, головною їх рушійною силою є бажання не завдати шкоди конкретно визначеному потерпілому, а протиставити себе оточуючим узагалі, показати свою зверхність, виразивши явну зневагу до загальноприйнятих норм і правил поведінки. Означені дії не зумовлені особистими мотивами й конкретною метою, а за своїми внутрішніми чинниками фокусуються в напрямку тотального негативізму й ворожого ставлення до суспільства. Протиправні діяння вчиняються за відсутності зовнішнього приводу або з незначного приводу і зазвичай спрямовані на випадкові об'єкти.

Таким чином, Верховний Суд дійшов висновку та висловив правову позицію, що наявність особистих неприязних стосунків між особами само по собі ще не свідчить про відсутність хуліганського мотиву в діях обвинуваченої особи, адже для визначення мотиву злочинних дій потрібно враховувати їх характер та спосіб вчинення, причини, що спонукали особу вчинити певні дії, поведінку обвинуваченого та потерпілих до і під час події.

Відповідна правова позиція, наголошую, є усталеною на сьогодні та ґрунтується на всім відомому стандарті тлумачення поняття «хуліганський мотив», що містився ще у постанові Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи». У п. 11 вказаної постанови давалося роз'яснення, що умисне вбивство з хуліганських мотивів кваліфікуються, коли особа позбавляє іншу особу життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу. Власне – це ключові слова, які дозволяють ідентифікувати наявність в діях обвинуваченого хуліганського мотиву та відмежувати його від особистого мотиву, який виключає кваліфікацію дій обвинуваченого за ст. 296 КК України.

Що ж пропонує дисертантка?

Якщо препарувати запропоновану нею дефініцію поняття «хуліганський мотив» на частини, то правозастосовні органи повинні встановлювати наявність не лише зневажливе ставлення особи до існуючих у суспільстві норм поведінки та моралі, а й визначати, що така поведінка була сформована на підставі антисоціальної установки особистості. Однак і це ще не все. За пропозицією

В. В. Артюхової обов'язковому встановленню підлягає і прояв зневажливого ставлення до відповідних норм поведінки і моралі, а саме деструктивні, особливо нахабні дії, що як наслідок спричинили порушення громадського порядку.

Вказана наукова позиція та посыл авторки, на наш погляд, ускладнюватимуть встановлення хуліганського мотиву на практиці. Адже замість звичного та зрозумілого розуміння вказаного поняття на сьогодні вона пропонує складне та суперечливе визначення. Наука ж не повинна заплутувати. Вона повинна сприяти застосуванню кримінально-правових норм.

2. «Особлива зухвалість» та винятковий цинізм» чи «особлива нахабність»: що краще?

У пункті № 5 новизни дисертації В. В. Артюхова відзначає, що нею вдосконалено критичне розуміння конститутивних ознак складу хуліганства – «особливої зухвалості» та «виняткового цинізму», які характеризують відповідні дії та визначають їх сутність, на підставі чого запропоновано виключити ці ознаки з диспозиції ст. 296 КК України, замінивши ознакою «особлива нахабність».

Авторка пропонує відмовитися від таких якісних характеристик хуліганства, як винятковий цинізм та особлива зухвалість. Чому така пропозиція народилася у праці? Чим вона обґрунтована?

На с. 46 дисертації читаємо таке:

«Порівняльний аналіз значень слів «винятковий» та «особливий», а також «зухвалий» і «цинізм» свідчить про те, що ці слова є відповідними синоніми, які мають дуже близьке лексичне значення, водночас відрізняються відтінками значень і стилістичним забарвленням.

Подібність цих характеризуючих ознак хуліганських дій за змістом, а також те, що кожна з них не збільшує обсяг кримінальної відповідальності, не обтяжує її, – створює умови для їх неоднакового тлумачення суб'єктами правозастосування. У свою чергу, це зумовлює необхідність пошуку уніфікованого поняття, яке охоплювало б сутність зазначених ознак хуліганства. І таке поняття, як пише далі В. В. Артюхова, віднайдено.

На підставі вивчення довідкової літератури авторка доходить висновку, що значення слова «нахабний» (який діє зухвало, безцеремонно, порушуючи моральні норми і незважаючи на ставлення до цього інших), у поєднанні зі словом «особливий» є ширшим за змістом від словосполучень «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм», охоплює їх, більш точно розкриває сутність дій з урахуванням мотиву хуліганства (явна неповага до суспільств)».

Погоджуючись з тим, що поняття «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм» використовувати у ст. 296 КК України як маркери хуліганства, можливо й недоцільно, оскільки розрізнення їх змісту є дещо штучним та нелогічним, та ще й не відповідає значенню слів «зухвалий» та «цинічний» в

українській мові, все ж хочу висловити заперечення стосовно використання терміна «особлива нахабність», який пропонує дисертантка.

Словники української мови визначають з-поміж інших слів у синонімічному ряді слова «зухвалий», «цинічний» та «нахабний». Причому їх значення є тотожним. Тому звичайна заміна слів «зухвалий» та «цинічний» на «нахабний» не привнесе зрозумілості у тлумачення норми про хуліганство. Відмова від звичних слів може, знову ж таки, зумовити плутанину та непорозуміння. Наприклад, об'єднання якісних характеристик хуліганства у формі виняткового цинізму та особливої зухвалості в одну ознаку – особливу нахабність (звісно, якщо уявити, що відповідна пропозиція буде прийнята законодавцем) може зумовити вирішення питання про зворотну дію закону України про кримінальну відповідальність у часі. На кшталт змін до статей 152 та 153 Законом України № 2295-VI від 01.06.2010 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи».

3. Ситуативно придбані предмети VS спеціальні предмети як об'єктивна ознака хуліганства, що впливає на диференціацію кримінальної відповідальності.

Одним із положень новизни дисертації, що обґрунтовується у підрозділі 1.2 «Об'єктивна сторона хуліганства і проблеми кваліфікації».

За результатами проведеного дослідження В. В. Артюхова сформулювала таке положення новизни, що нею вперше здійснено класифікацію предметів, які можуть застосовуватися під час хуліганства, на «ситуативно придбані предмети» – знаряддя, що використовуються для вчинення хуліганських дій, визначених ч.ч. 1 – 3 ст. 296 КК України та «спеціальні предмети» – знаряддя, що використовуються винятково для вчинення хуліганських дій, визначених ч. 4 ст. 296 КК України. На думку дисертантки, запропонований поділ знарядь вчинення хуліганства на види слугуватиме правильній кваліфікації аналізованого кримінального правопорушення.

Розкриваючи на с. 64 праці поняття «ситуативно придбані предмети», В. В. Артюхова пише про те, що «до них належать будь-які матеріальні цінності, ситуативно та раптово придбані винним під час вчинення хуліганських дій для пошкодження чи знищення майна, заподіяння інших шкідливих наслідків, спричинення тілесних ушкоджень (у разі нанесення тілесних ушкоджень, такі предмети не були для цього спеціально пристосовані)».

Погоджуючись у цілому з вказаним підходом, все ж відзначимо певну термінологічну неточність. Так, акторка пише про ситуативно *придбані* предмети.

Відповідно до значення слова «придбавати» в українській мові, яке розуміється як «ставати власником чого-небудь (переважно купуючи), купувати» фактично може ввести в оману, оскільки фактично позначає ті

спеціальні предмети, що купувалися хуліганом. Однак власне таке придбання може свідчити про зворотне, що винувата особа заздалегідь заготувала відповідні предмети. А тому уточнюючий прийменник «ситуативно», що відображає властивість відповідних предметів, фактично не може використовуватися для найменування тих предметів, які хуліган знайшов під час учинення хуліганства та застосував їх для порушення громадського порядку.

4. Розмежування хуліганства, вчиненого групою осіб, з груповими порушеннями громадського порядку: чи вдалося вирішити проблему?

Розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень є важливою частиною процесу кваліфікації. Тому й недаремно одним із завдань дисертації визначено таке: розглянути питання щодо розмежування хуліганства та суміжних складів кримінальних правопорушень, розробити основні критерії такого розмежування (с. 7).

У роботі авторка здійснює розмежування хуліганства з різними складами кримінальних правопорушень, у тому числі з іншими кримінальними правопорушеннями проти громадського порядку, зокрема, з правопорушенням, передбаченим у ст. 293 «Групове порушення громадського порядку» КК України. Однак робить це, на наш погляд, надто спрощено.

На с. 107–108 дисертантка вказує на такі розмежувальні ознаки: 1) дія: організація групових порушень громадського порядку, активна участь у таких діях; 2) наслідки у виді грубого порушення громадського порядку та порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації; 3) причинний зв'язок між діями організаторів та активних учасників групового порушення громадського порядку і зазначеними наслідками.

При цьому, як пише В. В. Артюхова, цитуючи одну з наукових праць, характер протиправних дій повинен бути груповим, тобто за значної кількості осіб, звичайно кількох десятків чи навіть сотень, число яких під час вчинення цього злочину істотно не збільшується, вони не зростають кількісно і не перетворюються якісно на активні посягання проти правоохоронюваних благ.

Також до розмежувальних ознак дисертантка відносить суб'єкта кримінального правопорушення, яким відповідно до ст. 293 КК України може бути особа, яка досягла 16-річного віку.

Однак чи можна в реальності розмежувати групове порушення громадського порядку та групове хуліганство за тими ознаками, що запропоновані у роботі? Напевно, ні.

Адже, наприклад, і під час учинення хуліганських дій, якщо це відбувається групою осіб, можлива і організація відповідних дій кимось з учасників групи, і активна участь у таких діях.

На наш погляд, основна розмежувальна ознака між груповим хуліганством та груповим порушенням громадського порядку – це мотив складу

кримінального правопорушення. У разі вчинення першого з вказаних правопорушень ним є хуліганський мотив (мотив явної неповаги до суспільства), а для другого правопорушення мотив не є обов'язковою ознакою.

Наприклад, в одному кримінальному провадженні так описуються фактичні обставини: «Відповідно до обвинувального акту, після того, як міський голова ОСОБА_2 приблизно об 10:50 поставив на повторне голосування пропозицію щодо включення до порядку денного питання «Про затвердження складу Громадської ради при Нікопольській міській раді» та не підтримання пропозиції депутатами міської ради, в цей час у ОСОБА_1, що перебував в сесійній залі Нікопольської міської ради разом з невстановленими слідством особами, матеріали щодо яких виділено в окреме провадження, що були організовані невстановленими слідством особами, виник умисел, спрямований на активну участь у групових діях, що призводять до грубого порушення громадського порядку та порушення нормального режиму роботи установи, а саме Нікопольської міської ради. Реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на вчинення вказаних дій, ОСОБА_1 та інші невстановлені слідством особи грубо порушуючи встановлені правила поведінки у громадських місцях, без хуліганських мотивів, при значному скупченні людей, які знаходяться у сесійній залі, діючи злагоджено, одночасно та переслідуючи єдиний умисел, вийшовши в центр сесійної зали, почали зневажливо та грубо висловлюватися в бік міського голови, вимагати повторного переголосування пропозиції».

На жаль, у роботі В. В. Артюхової відповідні питання не висвітлюються.

5. Чи доцільною є диференціація кримінальної відповідальності за групове хуліганство з урахуванням форм співучасті?

В. В. Артюхова обґрунтовує, що ст. 296 КК України недоцільно доповнювати такими кваліфікуючими ознаками, як вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією (с. 119).

Такий підхід аргументується кримінологічною характеристикою хуліганства, вчиненого групою осіб.

Так, авторкою виявлено, що 32,6% хуліганств вчиняються у співучасті. При цьому 26% злочинів були вчинені групою осіб, 6,4 % – групою осіб за попередньою змовою, 0,2% – організованою групою. Жодного випадку вчинення хуліганства злочинною організацією виявлено не було. При цьому основним аргументом у дисертації на користь того, що у ст. 296 КК України недоцільно здійснювати диференціацію кримінальної відповідальності з урахуванням форми співучасті зводиться до того, що, як пише дисертантка, «Під час дослідження кримінальних справ нами встановлено, що групи осіб хуліганів, як правило, мають нестійкий характер, вони формуються випадково,

під час раптової конфліктної ситуації, яку спровокував один із учасників групи» (с. 87–89).

Насамперед, таке твердження суперечить іншій тезі, що міститься у праці: «Питання щодо кваліфікації хуліганства за участі групи осіб за попередньою змовою, організованої групи чи злочинної організації у практичній діяльності є проблемним, оскільки положення ст. 296 КК містять лише таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення хуліганства групою осіб» (с. 88). Отже, це свідчить про те, що відсутність диференціації кримінальної відповідальності за групове хуліганство є «поганим» та таким, що потребує виправлення.

Окрім того, як вбачається з аналізу судової практики, суди далеко не завжди враховують наявність попередньої змови між співучасниками, які вчинили хуліганські дії як обставину, що обтяжує покарання. Окрім того, суди не враховують також рівень організації групи, спільними діями якої було вчинено хуліганські дії, вид співучасників, що в цілому нівелює кримінально-правове значення різних за суспільною небезпекою форм співучасті в аспекті відповідальності за групове хуліганство.

6. Незаконна юридична практика та підстава для передачі кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду: термінологічний та змістовний вимір.

В. В. Артюхова, висвітлюючи наявність різного підходу у судовій практиці відносно кваліфікації хуліганства, вчиненого із застосуванням предметів, спеціально пристосованих або заздалегідь заготовлених для нанесення тілесних ушкоджень, відзначає певні труднощі з ідентифікацією вказаних предметів, з якими стикається судова практика, ілюструє це прикладами з судової практики та робить такі висновки: 1) можливість віднесення відповідного питання до виключної правової проблеми та його розгляд Великою Палатою Верховного Суду; 2) формування вироками, в яких неоднозначно вирішується питання кваліфікації у випадку застосування винуватим предметів, спеціально пристосованих або заздалегідь заготовлених для нанесення тілесних ушкоджень, незаконної юридичної практики, що дозволяє винним особам уникнути кримінальної відповідальності та справедливого покарання за фактично вчинене кримінальне правопорушення (с. 67).

Авторка робить такі висновки після аналізу (як приклад) двох судових рішень: вирок Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 27.07.2015 у справі № 154/2048/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47413535> та вирок Олевського районного суду Житомирської області від 20.03.2015 у справі 287/359/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43208810>.

Проте, як вбачається з аналізу вказаних судових рішень, нею проаналізовано далеко не остаточні судові рішення. Так, вирок Олевського

районного суду Житомирської області від 20.03.2015 у справі № 287/359/14-к переглядався в апеляційній та касаційній інстанціях: ухвала апеляційного суду Житомирської області від 06.08.2018 та постанова Верховного Суду від 29.05.2019 у справі № 287/359/14-к. звісно, предметом перегляду не була кваліфікація дій засудженого, а питання про звільнення його від кримінальної відповідальності. Проте для «чистоти» наукового дослідження все ж варто посилатися на остаточні судові рішення.

Питання наявності виключної правової проблеми на сьогодні є злободенним, оскільки зміст відповідного поняття у законодавстві не визначений.

Проте передача кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду може здійснюватися лише у випадку, коли ті чи інші правові питання не можуть бути вирішені відповідним касаційним судом у межах оцінки правильності застосування судами нижчих інстанцій норм матеріального права чи дотримання норм процесуального права. Однак дисертантка не довела на підставі аналізу судової практики саме Касаційного кримінального суду, як вирішуються питання кваліфікації дій особи, яка застосувала під час вчинення хуліганських дій «розочку» та чи є відповідний предмет таким, що спеціально пристосований або заздалегідь заготовлений для заподіяння тілесних ушкоджень.

Окрім того, у роботі не проаналізовано, чому таке неоднакове застосування норм права становить виключну правову проблему з урахуванням, зокрема, критеріїв, що на сьогодні визначені у практиці Великої Палати Верховного Суду, а саме значний перелік подібних справ, які перебувають на розгляді в судах; є якісні критерії наявності виключної правової проблеми (немає усталеної судової практики у застосуванні однієї і тієї ж норми права, в тому числі є правові висновки суду касаційної інстанції, які прямо суперечать один одному); невизначеність законодавчого регулювання правових питань, які можуть кваліфікуватися як виключна правова проблема, зокрема необхідність застосування аналогії закону чи права; встановлення глибоких та довгострокових розходжень у судовій практиці у справах з аналогічними підставами позову та подібними позовними вимогами, а також наявність обґрунтованих припущень, що аналогічні проблеми неминуче виникатимуть у майбутньому.

Дещо негативна конотація міститься у висновку В. В. Артюхової про те, що різна судова практика свідчить про незаконну юридичну практику. Такий висновок, на наш погляд, дещо передчасний та потребує додаткового обґрунтування під час захисту дисертації.

Проте вказані вище зауваження не впливають на загалом високий рівень дисертації В. В. Артюхової.

Висновок щодо кандидатської дисертації

Таким чином, дисертація, що рецензується, є завершеною, кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем, містить висунуті ним раніше не захищені наукові положення та отримані нові науково обґрунтовані теоретичні результати в галузі кримінального права України, які у сукупності розв'язують важливу науково-теоретичну та прикладну проблему кримінально-правового та кримінологічного пізнання хуліганства.

Дисертаційне дослідження Артюхової Валерії Володимирівни «Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання» за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право повністю відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, передбаченим пунктами 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, основним вимогам до дисертацій та авторефератів дисертацій та іншим керівним документам Міністерства освіти і науки України, а сама здобувачка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

начальник відділу
єдності правових позицій
правового управління (ІІІ)
департаменту аналітичної та правової роботи
апарату Верховного Суду,
доктор юридичних наук, доцент

З. А. Загиней-Заболотенко

Підпис Загиней-Заболотенко З.А. особистою.

Головний спеціаліст
управління кадрової роботи
Верховного Суду
02 червня 2016
К. Ів. Баранюк Н. А.

